

بقلم: آقای دکتر موسی حکمت

عضو انجمن جغرافیائی سلطنتی لندن

« مدرسۂ چهاردهی و تذکرهٔ تاریخی او »

۱- زندگانی شیخ احمد احسانی ۲- زندگانی و فلسفه حاج ملاهادی سبزواری
 ۳- زندگانی و فلسفه سیاسی و اجتماعی سید جمال‌الدین افغانی ۴- آراء و معتقدات
 سید جمال‌الدین افغانی ۵- تاریخ فلاسفه اسلام ۶- سیاست بزرگان
 استاد مرتضی مدرسۂ چهاردهی در هزار و دو بیست و نود هجری شمسی در نجف
 اشرف متولد شد جد پدریش استاد علامه آقامیرزا محمدعلی مدرسۂ رشتی چهاردهی
 از استادان ارجمند علوم اسلامی و از مراجع تقلید جهان تشیع بود که شرح احوال
 و آثارش در کتابها و تذکره‌های معاصران بعربی و فارسی و هندی مفصلاً نوشته شده
 است، جدمادری وی آقا شیخ جواد مجتهد رشتی از بزرگترین دانشمندان روحانی
 گیلان در عصر ناصری بشمار میرفت.

مدرسۂ چهاردهی تحصیلات علوم اسلامی خود را در نجف اشرف نمود، از
 شاگردان خوب و ممتاز آقا ضیاء‌الدین مجتهد عراقی، شیخ محمد جواد بلاغی
 دانشمند بزرگ بشمار میرفت، و باخذ درجه عالی اجتهاد از مراجع تقلید عالم شیعه
 نایل گردیده، و اجازات روایت حدیث از عالمان حدیث و مجتهدان مفتخر شد،
 در هزار و سیصد و پانزده هجری شمسی از عراق عرب بتهران آمد و بنا به تشویق و
 درخواست استاد بزرگ سخن «وحید دستگردی» مقالات ادبی و تتبعات تاریخی خود
 را در مجله ارمغان منتشر مینمود «از آغاز سال هیجدهم مجله تا پایان سال بیست و دوم
 ارمغان همیشه شادروان «وحید دستگردی» بدو ستاداران ادب و تاریخ خواندن نوشته
 های او را توصیه مینمود.

وایشان هم رشته مباحث اجتماعی را در مجله ماهانه پیمان بمدیریت مرحوم
 کسروی تبریزی منتشر میشد می نوشت همکاری استاد مدرسۂ چهاردهی با کسروی

تبریزی از سال چهارم مجله پیمان تا آخر سال ششم بود و مقالات چندی در باره شخصیت علمی و ادبی ایشان در پیمان چاپ شده است.

هنگامیکه مدرسی در مجلات ارمغان، پیمان، گل‌های رنگارنگ تحقیقات تاریخی و علمی خود را می‌نوشت بسیاری از فضلاء کشور نوشته‌های ایشان را بمراتب شیرین‌تر و گیراتر و دقیق‌تر از آثار امثال کسروی تبریزی میدانستند فقط با این تفاوت که مدعیان فضل و دانش داعیه داشتند و او فقط دنبال تحقیق و تتبع و مطالعه می‌پرداخت.

تألیفاتی که از وی چاپ شده از این قرار است: ۱- رساله زندگانی شیخ احمد احسائی ۲- رساله زندگانی و فلسفه حاج ملاهادی سبزواری ۳- کتاب زندگانی و فلسفه سیاسی و اجتماعی سید جمال‌الدین افغانی ۴- کتاب آراء و معتقدات سید جمال‌الدین افغانی ۵- کتاب تاریخ فلاسفه اسلام ۶- کتاب سیمای بزرگان در شرح احوال و آثار چهارده تن از بزرگان دانش و سیاست در جهان اسلام.

این کتابها در حقیقت همان رشته مقالاتی است که نویسنده محقق آن در مجلات ارمغان، یادگار، جلوه، گل‌های رنگارنگ، پیمان چاپ تهران می‌نوشت و بعدها همه آنها را بصورت «تراجم احوال» و بقول فرنگیان بیوگرافی، نوشت، و منتشر ساخت، سالیان درازی بود که فن «تراجم احوال» در میان فضلاء ایران تقریباً از بین رفته بود مدرسی چهاردهی در این رشته تقریباً در تحت تأثیر تألیفات پلوتارک دانشمند معروف یونانی و توماس کارلیل فیلسوف انگلیسی و امیل لودویگ بیوگراف نویس معروف آلمانی و ابن خلکان مورخ بزرگ معروف عالم اسلامی قرار گرفت، دیگر از کارهای ادبی و تاریخی او این است: ۱- کتاب سیاست‌نامه تألیف خواجه نظام‌الملک طوسی چاپ پاریس را دانشمند فقید محمد قزوینی بامداد برای خود تصحیح و حواشی نوشته بود، مدرسی چهاردهی همان نسخه را مجدداً تصحیح نمود و با حواشی تاریخی و ادبی دیگر بچاپ رسانید.

۲- کتاب مصائب النواصب تألیف میرزا مخدوم شریفی در علم کلام را قاضی

نورالله شوشتری انتقاد نمود بنام «نواقض مصائب النواصب» فاضل ارجمند آقامیرزا محمد علی مدرس رشتی چهارهی کتاب مزبور را بفارسی برگردانید و مدرس - چهاردهی آن را تصحیح نموده و با حواشی تاریخی و اجتماعی بچاپ رسانید این کتاب از کتب بسیار نفیس در ملل و نحل میباشد :

۳- سید شریف محقق جرجانی دو رساله بنام کبری - صغری در علم منطق نوشت که از شاهکارهای نثر علمی فارسی است مدرس چهاردهی با حواشی و تصحیح آنها را بچاپ رسانید .

۴- رساله علم اعداد «در حساب جمل» منظومه ایست بحر بی منسوب به سید مهدی بحر العلوم مجتهد معروف، آقا میرزا محمد علی مدرس چهاردهی نجفی آنرا بفارسی ترجمه و شرح نمود و مدرس چهاردهی رساله مزبور را تصحیح نموده با حواشی دقیق ریاضی در مجله علمی فرهنگ جهان که بمدیریت آقای دکتر تقی هورفر چاپ میشود در شماره اول و پنجم مجله مزبور بچاپ رسانید .

۵- حسین علیه السلام و یارانش تألیف آقا میرزا محمد علی مدرس چهاردهی نجفی : آقای عطاالله تدین بنا باشارات و تشویق و نظارت آقای مدرس تلخیص نمود و بچاپ رسانید .

هنگامیکه محمد قزوینی دانشمند فقید به تهران آمد مدرس چهاردهی را تشویق نمود که در رشته تاریخ معاصر کار کند، ایشان هم یادداشت هائی بسبک تراجم احوال نوشت که همه آنها را مرحوم قزوینی میدید و پس از اصلاح و یادداشت هائی در حاشیه همان اوراق بوی مسترد میداشت و همه هفته روز های پنجشنبه روز ملاقات و دیدار دوستان قزوینی بود .

عصر هر پنجشنبه آقایان سعید نفیسی ، عباس اقبال ، دکتر قاسم غنی ، مدرس چهاردهی ، بدیع الزمان فروزان فر ، دکتر علی اکبر فیاض ، مدرس رضوی ، دکتر محمد معین ، دکتر شایگان در منزل محمد قزوینی گرد میآمدند صحبت در باره تاریخ و ادبیات میشد .

مدرسی چهاردهی از دانشمدانی بود که محضر قزوینی را ترك نمیکرد شش مجلد از تذکره مدرسی چاپ شده و هر گاه این سلسله از تذکره چاپ شود در حقیقت دائرة المعارفی در تاریخ و ادبیات و فرهنگ ایران و اسلام بشمار خواهد رفت، مستشرقین دانشمندان با دقت و اشتیاقی آثار وی را میخوانند و آن استناد مینمایند.

استاد به ابن خلکان ، پلوتارک ، امیل لودویک ، زوایک ، سخت علاقه مند است و بنویسندگان بزرگ عرب مانند دکتر طه حسین ، احمد امین ، عباس محمود بانظر تجلیل و احترام مینگرد.

مؤلف دانشمند تذکره صاحب نظر و تحقیق است ، سلسله کتابهایی که بنام « تذکره مدرسی چهاردهی » چاپ شد ، روح دقت ، تحقیق ، موشکافی های علمی ، ادبی ، تاریخی در سراسر کتابها و نوشته های ایشان نمودار است بسیاری از مستشرقین وی را از آثار منتشره اش در مجله ارمنان میشناسند .

حلم

حلم عبارت از بردباریست . قداما حلیم کسی را گفته اند که نفس او را سکون و طمأنینه می حاصل شده باشد که غضب باسانی تحریک او نتواند کرد ، اگر مکروهی بدو رسد در اضطراب نیفتد .

از حضرت رسالت مرویست که « الحم حجاب الافات » . لفظ حلم را چون مغلوب کنی ملح شود ، و از اینجا گفته اند که « الحلم ملح الاخلاق » .

شاعر حلم ممدوح را بدین سیاق ستوده است :

شکست از بار حلمت کوه را پشت

که برجا ماند همچون مبتلای

یکی ناچار گردد قابل کسر

دو ساکن را چو باشد التقای

عبید زاکانی